

НАТАЛЕНА
КОРОЛЕВА
•••••

Останній бог

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

I

НА ТРОЯНОВОМУ РИНКУ

— Так, відмовляєш?

— Ні. Лише не раджу. Мент надто несприятливий! Сьогодні, мабуть, третина Римського населення складається з самих дозорців, доглядачів, підслухачів, різним способом прихованих та перевдягнених вігіліїв. Скрізь: на форумі, у термах, на вулицях, ринках, серед перехожих, продавців, купуючих, нібито цілком відданих своїм справам й байдуже оминаючих тебе. В дійсності ж вони помічають кожний твій рух. Ось: буду купувати рибу. І не знатиму, чи був це правдивий рибалка, чи лише такого удає? Але раніш, як вернусь додому, вже знатимуть, де слід, що Стробус сьогодні мав смак до риби! Заплатиш гроші за раба. А він за кілька днів втече від тебе! Скажеш: кепський раб? Ні. Добрий. Бо він проглянув твій дім й переконався, що там нема нічого цікавого для нього. Шукатимеш його? Вігілії тобі не допоможуть! Бо шукатимеш одного з них!

Старший, поважного вигляду чоловік, що уважно слухав ці слова, сумно похитав головою:

— Правду говориш. І я це знаю. От вийшло полегшення й нема переслідування християн. Але життя стало не легше.

— Бо ж, Юстине, спокій може бути в країні, де панує повна свобода, або... де всі притиснені так, що не сміють поворухнутися. Коли ж приходять лише поліпшення, люди бажають більших! Візьмім для прикладу рабів. За

попередніх цезарів кожний господар мав право поводитися з ним, як з товаром. Сьогодні ж панові невільно вбити раба без суду! І скрізь бунт!

— Невже це ти осуджуєш?

— Ні в якому разі! Ще ж Сенека називав рабів «людьми, як кожна інша людина», й сідав з ними до столу. Я ж — стоїк, як і Сенека.

— Та й Аристотель доводив, що «справжній раб лише той, хто поводить, як раб».

— Ну, Аристотель міг би цього не казати! Був бо сам подвійним рабом... великого македонця й своїх хиб! Тільки тиранам легше розлучатись зі своїм життям, як дати полегшення. Тримаються бо ж за свою владу, як іудейський міняйло свого золота! Але киньмо на хвильку філософів і рабів! Я щиро радив би твоєму приятелеві не допоминагтися нині подорожі до Риму. До всього ж і наймення у нього: І-є-г-у-д-а! Кожному відразу ясно, що це — іудей!

— Та ж, власне кажучи, він має і друге наймення: Киріяк! Він бо охрещений іудей!

Стробус низав плечима:

— Це ще гірше! Бо людина, яка має кілька різних наймень, завжди буде двічі підозрілою! Комуś треба буде знати, хто є Іегуда? А іншому, знову, хто є Киріяк? І потім, тяжко довести, що охрещений, як ти кажеш, перестає бути іудеєм! Отож: Іегуда чи Киріяк — нехай сидить тихо в своєму Єрусалимі. Сам, мабуть, знаєш, яким оком дивиться цезар на все, що йде звідти.

Юстин замовк у задумі. Стробус оглянув кімнату. Чиста й порожня, вона була догідною для розмов сам на сам. Мала одні двері й міцні стіни, за якими не чулося жодного згуку. Великі гідрії зі шпаристої глини, що стояли на

всіх рогах, були вщерть налито свіжою водою, яка підтримувала в покою приємну прохолоду.

Була це одна з тих окремих кімнат, котрі бували в кожній більшій римській винній крамниці чи «попіні» для постійних клієнтів, які потребували спокійної обстановки, для нав'язання торгівельних умов. Часами у таких кімнатах відбувались й веселі пиятики інтимного товариства. «Діогенова бочка» була одною з найліпших винарень у «Новому», чи «Трояновому» критому базарі, що містився у монументальній триповерховій будівлі на Субурі — найрухливішій частині Плебейського Риму.

Стробус щойно хотів говорити знову, як заскиглила ручка дверей. До покою влетів віддалений гук ринку, мов далекий прибій морських хвиль. Увійшов господар попіни з прикритим полумиском в руках.

— Пробачте, що трохи довелось зачекати, — усміхнувся він професійно-гостинним усміхом, — зате руіх рупіса пропечено, як слід! Досконала річ! Прошу переконатись!

Він поставив перед гостями полумисок й зручним рухом зняв покришку. Смаковитий аромат свіжого тіста запарував по хаті. Улюблений римлянами картагенський пиріг підрум'янений, мов старе золото, був справді мистецьким твором.

— Досконала річ! — ще раз повторив господар. — Ліпшого, — ручусь! — не їли й в самому Картагені! Амфору фалернського? — запитав лаконічно.

Юстин мовчки прикрив долонею свій келих й похитав головою. Стробус втяг пахощі пирога й посміхнувся, ніби пригадав щось миле й давнє.

— Ні, господарю! До руіх рупіса найбільше пасує добре мареотійське.

— Істина, варта генія Платона! — вигукнув господар. — Треба бути александрійцем, щоб це знати! В цій хвилі, високі патриції! — І манірно вклонившись, вийшов з покою.

Стробус, беручи пирога, мрійно промовив:

— Дивна натура людська! Нема їй задоволення у біжучому дні! Вона бачить його лише в минулому. От і ця досконала річ нагадала мені давні часи... давні надії, коли я бував частим гостем попін десь там! — на Мареотісі... де, власне кажучи, напевне це знаю, ніколи мені добре не було.

— Я не маю таких згадок, — усміхнувся Юстин, — почувую себе в цих установах так, ніби мене, малого хлопця, тато привів до незнайомих мені людей... не знаю, куди ступити, як глянути... куди дівати руки. Я лише вперше в Римській винарні.

— Це — хиба! — відповів Стробус. — Коли хочеш, щоб тебе мало помічали, слід сходитись у місцях людних. Тому я й вибрав попину на самому базарі!

— Маєш рацію.

Знов відчинилися двері і господар вніс вино.

— Золоте, як золота Александрія! Добрих згадок, мої панове!

Але побачивши, що гості з чемності лише притакують хитанням голови його реплікам, припинив промови. Налив вина їм, вклонившись, зник. В покої знову стало тихо.

— Досадно! — озвався Юстин. — Велика досада! Як би вже ж таки це зробити, щоб Киріяк міг приїхати? Афра казала, що коли ти не поможеш, то ніхто не порадить.

— Та ти ж вже чув мою раду! Потаємно? Але це ж — грати життям твого приятеля!

І Стробус почав розповідати, як різко змінилась колись така великодушна вдача цезаря. Від смерті Антіноя

Адріан став твердий, підозрілий, недовірливий і... немилосердний. Часами аж жорстокий. Цезар, що заборонив карати без суду рабів, тепер посилає на смерть патрициїв і сенаторів! Іноді тільки на підставі недоказаних підозрінь. Тепер все тремтить перед ним. Бояться його й найближчі люди. Правда, у відповідний мент Стробус міг би попрохати, щоб цезар дозволив Киріякові приїхати. Але Стробус не може ручитися, що захистить Киріяка, коли б про нього дійшли до цезаря якісь чутки! Бо коли цезаря притисне його хвороба — життя найближчих до Адріана людей стає нестерпним. А іноді — аж небезпечним. Марно скликає він лікарів. Марно шукає помочі в магії. Часами втіхою для нього буває думка про самогубство! Забуття знаходить лише в своєму улюбленому будівництві. Комбінує план за планом... немов поспішає забувати всю імперію новими будівлями. Тепер вся його увага на віллі в Тібурі, де він зібрав всякі дива світу, котрі бачив у своїх мандрівках. Цілі кутки Атен, Помпейська долина, Каноп та інші місця перенесено в Тібур. Тепер він комбінує дивовижні храми Адріаноума, де не буде жадних статуй богів.

— В Римі говорять, що цезар буде святині християнському богу. Чув ти про це, Юстине?

— Чув. Та не в кам'яних храмах перебуває Господь! Він живе в серці справедливого.

— Можливо. Але це не pomoже твоїй справі! Може твій приятель лікар? Або добрий ворожбит? Тоді б...

— Ні, Стробусе! Єпископ Киріяк достойна людина й не прикладає рук до справ невгодних богів. А вдавати — не може. І не повинен! На світі мусить бути правда... а перемога правди досягається тільки правдою.

Тим часом за стінами попіни кипіло повне руху і гамору життя, де були цілком інші «засади». Під круглим отвором, що освітлював центральну частину ринку й де було згуртовано міняльні крамниці, «tabernae argentariae», що майже належали іудеям, спинився старий подорожній. Помітно втомлений, він спирався на палицю й тримав у руках шкурятиний клунок. На сандаліях і темно-гнідому плащі, що місцями витерся від довгого уживання, лежав порошок. Неважко було вгадати, що ця людина відбула довгу подорож. Але, хоча старий виглядав досить убого, однак, спокійне гордовите обличчя, з глибоким поглядом розумних очей, а також мальовнича борода, злегка нагадуюча Зевсову сиву голову, робили цю постать небуденною. Неначе Едип з трагедії, а не звичайний вбогий мандрівник роздивлявся грошову крамницю, до якої він й вступив. Там, здобув кесет, витяг з нього дві монети з зображенням міста Александрії й побажав розмінити на дрібні римські гроші. Поки міняйло уважно роздивлявся та пробував на згук золото, до крамниці увійшло двоє молодих, дужих іудейських юнаків. Здавалося, вони чекають, поки міняйло закінчить з подорожнім. Тим часом міняйло немовби не помічаючи юнаків, тихо промовив до чужинця:

— Я бачу знаки.

Подорожній знову розв'язав кесет й спокійно промовив:

— Про мене, я дам інші.

Міняйло затримав його:

— Але... Але... Я ж не сказав, що ці гроші — недобрі! Я лише зауважив, що на монеті є знак.

— Можливо, — байдуже відповів подорожній. — Я не помітив.

— Угу! — промимрив ніби про себе міняйло. — Та може я — не той, хто мав би це зауважити?!

Він злісно зиркнув на юнаків й непомітно ліктем, зробив рух, щоб вони вийшли з крамниці. Але юнаки не зрозуміли, чого від них бажають й уважно роздивлялись подорожнього.

— Той чи не той, — говорив тим часом він. — Я не знаю. Хочеш — розміняй. А ні — то знайду іншу таверну. Про що ж тут говорити зайво?

Міняйло мовчки висипав на поставець жменю дрібних монет, перерахував їх і підсунув старому. Коли ж той вийшов з крамниці, міняйло зложив на череві руки й, ставши в позицію, повернувся до молодиків. Темне його обличчя налилось кров'ю, очі блискали вогнем.

— Нема на вас крокодила? Гієни? І чого ви пхаєтесь без потреби? Вас же наймано охороняти мене від злодіїв та грабіжників! А ви самі обкрадаєте мене! Бо дурно берете гроші!

Він вхопив щойно змінену монету й тикав нею в обличчя юнакам.

— Бачите? Бачите? — бодай вам очі рогом стояли! Як у хворого папуги! Знак! Знак, що його видко як верблюда в пустині! Накреслено: «алеф» — першу літеру нашого письма! Розумієте? Та що ви можете розуміти! Може, це був перший посол, п-е-р-ш-и-й! — якого ми так чекаємо від братів! Що ж вам не видко, що це — подорожній, чужинець! Мудрий і обачний, як це личить послові! Може, він від самого — чуєте? — від самого бен-Акиби! — міняйло підніс вгору палець. — А ви — прокляття на вас! — відігнали його! — Юнаки скам'яніли, зганьблені. — Геть

звідси! Сини онагрові! Але ж, коли ви не допильнуєте старого... — Не договори́в ще, як його «вартові», мов ошпарені, кинулись за двері, щоб подорожній не втік від них.

* * *

За якийсь час, між іудеями Субури, невідомо з яких джерел всіма напрямками кружляли чутки, що «сам великий єрусалимський рабин бен-Акиба» таємно завітав до Риму. Про цього бен-Акибу давно вже ходили дивовижні поголоски. Одні вважали його «за другого Месію», інші казали, що це — другий «Мезу». Було відомо, що число його вірних доходить до 24 000. З уст його, коли він промовляє, ніби «пашить полум'я».

В Єрусалимі ж — все підготовлено до рішучого бою іудеїв «зі всім світом»! А знак на це дасть сам бен-Акиба! Інші говорили, що він сам — старий уже, не поведе нарі́д Ізраеля на ворогів. Але що він знайшов «правдивого Месію», й той — під керівництвом бен-Акиби, переможе «невірних» й поставить паном світу «зганьблений вибраний народ Ізраельський». І — ось-ось! — вже сповняться слова пророка: «Повстане зоря над Якубом і буде Ізраель переможцем».

Ця «зоря над Якубом» не була лише ліричною формулою. Бо ж в Іудеї називали найменням «бар-Кохба» того, знайденого мудрістю бен-Акибовою «Правдивого Месію». І між екзальтованих фанатиків, розсіяних по Риму, враз загуло, мов рій у вулику. Цей гул був настільки помітний, що дійшов і до вігілієвих ушей...

Ще міняйлові юнаки не принесли йому звістку про те, де й що сталося з подорожнім, коли було вже заарештовано чимало іудеїв, переважно з тих, що цими днями прибули до Риму з Єгипту та з Фойнікії.

ЗМІСТ

I. НА ТРОЯНОВОМУ РИНКУ	3
II. VIRGO MAXIMA	18
III. ТАТІАН	30
IV. У ІЗІ	43
V. НІЧ	52
VI. ПІРІЛАМП	64
VII. В ТАБОРІ	78
VIII. ЗНИЩЕННЯ ЄРУСАЛИМУ	89
IX. СЕРВІЯНУС	95
X. МОНТАНУС І АНТОНІЯ	103
XI. СВЯТА НІЧ	110
XII. СМЕРТЬ ВЕРА	116
XIII. ВІЧНА КАНДИДАТКА	125
XIV. ТАТІАН І АДРІАН	136
XV. МАСТОР	142
XVI. СМЕРТЬ АДРІАНА	151
XVII. ПОЗА ЖИТТЯМ	160
XVIII. В ДОМУ	168